

PARLAMENTARNI NADZOR NAD OBAVJEŠTAJNO-SIGURNOSNOM AGENCIJOM BIH

Benjamin Plevljak¹

Apstrakt: Cilj rada je istražiti i predstaviti važnost i mehanizme parlamentarnog nadzora nad sigurnosnim sektorom općenito te obavještajnim službama, kao njegovim specifičnim i moćnim dijelovima, s posebnim naglaskom na Obavještajno-sigurnosnu službu Bosne i Hercegovine. Radi se o kvalitativnom istraživanju, a podaci su pribavljani i analizirani iz sekundarnih izvora, upotrebom metode kvalitativne analize sadržaja dokumenata. Parlamentarni nadzor sektora sigurnosti je proces zakonodavnih vlasti, odnosno izabranih predstavnika građana, kojim se nastoji osigurati transparentnost, odgovornost i zakonitost u radu sigurnosnih institucija. Parlamentarnim nadzorom sektora sigurnosti uspostavlja se i spona između sigurnosnih interesa građana i izvršne vlasti. Kada se govori o obavještajnim službama, parlamentarni nadzor ima trostruku funkciju: 1) pripremanje i praćenje implementacije relevantnih zakona; 2) finansijski nadzor; te 3) nadzor politika i obavještajnih aktivnosti. Obavještajno-sigurnosna agencija Bosne i Hercegovine započela je s radom 1. juna 2004. godine, nakon donošenja i stupanja na snagu zakona kojim se reguliše njeno osnivanje i djelovanje. Za parlamentarni nadzor ove civilne obavještajne službe zadužena je Zajednička komisija za nadzor nad radom Obavještajno-sigurnosne agencije Bosne i Hercegovine, koja se sastoji od 12 članova iz oba doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Efikasan parlamentarni nadzor nad ovom obavještajnom službom temelj je za jačanje povjerenja građana i izgradnju stabilne demokratske (nadzorne) kulture koja je neophodna za suočavanje sa savremenim sigurnosnim izazovima.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, parlament, nadzor, Obavještajno-sigurnosna agencija Bosne i Hercegovine.

¹ magistar politologije usmjerenje sigurnosne i mirovne studije, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo; e-mail: benjaminplevljak@hotmail.com ; benjamin@css.ba

1. UVOD

Parlamentarni nadzor nad sektorom sigurnosti predstavlja ključni mehanizam demokratskog upravljanja u mnogim zemljama širom svijeta. Ovaj oblik nadzora, osmišljen kako bi osigurao transparentnost, odgovornost i zakonitost u radu sigurnosnih institucija, posjeduje vitalan značaj za očuvanje stabilnosti i povjerenja građana. Kroz analizu izvještaja, usvajanje budžeta, organizovanje saslušanja i provođenje parlamentarnih istraga, parlamentarci aktivno prate aktivnosti policijskih agencija, obavještajnih službi i oružanih snaga.

Parlamentarni nadzor nad sektorom sigurnosti nije samo ključna karakteristika demokratskog upravljanja, već i kritičan element u zaštiti ljudskih prava i sloboda građana. Transparentnost, koju ovaj nadzor osigurava, ključna je za izgradnju povjerenja između građana i sigurnosnih agencija, čime se omogućava efikasnije suočavanje sa savremenim sigurnosnim izazovima. Osim toga, nadzor pomaže u promoviranju odgovornosti u radu sigurnosnih agencija, sprečavajući zloupotrebe ovlaštenja i neetičko ponašanje.

To naročito dolazi do izražaja kod obavještajnih službi kao vrlo specifičnog dijela sigurnosnog sektora države. Bez adekvatnog nadzora i kontrole, a uzimajući u obzir njihov opći, stvarni *modus operandi*, relativna samostalnost ovih agencija (Masleša, 2001) može vrlo lako doživjeti metamorfozu u otuđeni centar moći. Tranzicijske države, poput Bosne i Hercegovine (BiH), dodatno su ranjive, jer nedovršenost demokratskih institucija često kao uzrok ima odsustvo ili nedovoljnu postojanost demokratske kulture. Njen sastavni dio jeste i kultura nadzora.

U kontekstu BiH, parlamentarni nadzor nad Obavještajno-sigurnosnom agencijom BiH (OSA BiH) odvija se kroz Zajedničku komisiju za nadzor nad radom OSA BiH, čija je uloga ključna u osiguravanju zakonitosti rada ove agencije. Kroz postojane zakonodavne i nadzorne funkcije, Parlamentarna skupština BiH ima osnove da osigura da OSA BiH djeluje u skladu s ustavnim principima, uključujući poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda svih građana i građanki.

Cilj ovog rada je, prevashodno kvalitativnom analizom sadržaja dokumenata iz otvorenih izvora, istražiti i predstaviti mehanizme i efekte

parlamentarnog nadzora nad sigurnosnim sektorom i obavještajnim službama, s posebnim naglaskom na OSA BiH.

2. PARLAMENTARNI NADZOR NAD SIGURNOSNIM SEKTOROM

Parlamentarni nadzor² nad sektorom sigurnosti predstavlja proces kojim zakonodavna vlast prati i kontroliše aktivnosti institucija zaduženih za očuvanje sigurnosti pojedinca, društva i države. To se, u prvom redu, odnosi na policijske agencije, obavještajno-sigurnosni sektor te oružane snage jedne države. Ovaj oblik nadzora podrazumijeva niz aktivnosti koje parlament, odnosno parlamentarci provode s ciljem osiguravanja transparentnosti, odgovornosti i zakonitosti rada sigurnosnih institucija. Prema tome, baš kao što je navedeno u OSCE (1994) Kodeku ponašanja u vojnopolitičkim aspektima sigurnosti, „demokratski politički nadzor (...)“ smatra se „neodvojivom sastavnicom stabilnosti i sigurnosti“ (str. 8). U okviru parlamentarnog nadzora, parlamentarci, često kroz posebne odbore za sigurnost, analiziraju izvještaje o radu, usvajaju i nadziru trošenje budžeta, postavljaju pitanja, organizuju saslušanja i sprovode parlamentarne istrage kako bi se uvjerali da sigurnosne agencije djeluju u skladu sa zakonom i poštuju ljudska prava građana i građanki.

Iz prethodnog paragrafa može se zaključiti da parlamentarni nadzor sektora sigurnosti, u najširem smislu te riječi, predstavlja jednu od karakteristika demokratskih društva, gdje pojedinci, posredstvom svojih izabраниh predstavnika, participiraju u vršenju vlasti. Stoga, parlamentarni nadzor treba posmatrati i kao jednu vrstu šireg građanskog nadzora izvršne vlasti. Osim toga, parlamentarci i parlamentarni nadzor predstavljaju sponu između sigurnosnih interesa građana i izvršne vlasti, koja ne mora uvijek biti svjesna takvih interesa [Međunarodna parlamentarna unija (IPU) i Centru za demokratsku kontrolu oružanih snaga (DCAF), 2003].

2 Parlamentarni nadzor se može odrediti kao „revizija, praćenje i nadgledanje rada vladinih i javnih organizacija, te provedbe politika rada i zakona“ (Yamamoto, 2007, prema Ured OSCE-a za demokratske institucije i ljudska prava, 2017: 5).

Parlamentarni nadzor sektora sigurnosti ima nekoliko ključnih funkcija koje su od vitalnog značaja za demokratiju i vladavinu prava. Prvo, osigurava transparentnost rada sigurnosnih agencija. Kroz redovno izvještavanje i javne rasprave, parlament omogućava građanima da budu informisani o radu agencija koje su zadužene za njihovu sigurnost. Transparentnost je ključna za izgradnju povjerenja između građana i sigurnosnih agencija, što je posebno važno u demokratskim društvima. Povjerenje je možda i najvažnije u kontekstu demokratski policijskih struktura, gdje se njihov rad treba temeljiti na pristanku građana (OSCE, 2007). Također, povjerenje je temelj rada policije u zajednici te, posljedično, participaciji građana u suprotstavljanju savremenim oblicima sigurnosnih prijetnji.

Drugo, parlamentarni nadzor promoviše odgovornost. Sigurnosne agencije, zbog svoje prirode posla, imaju značajna ovlaštenja koja mogu biti podložna zloupotrebi. Nadzor parlamenta pomaže u sprečavanju takvih zloupotreba kroz mehanizme kontrole i odgovornosti. Parlamentarci imaju mogućnost da pozovu na odgovornost rukovodioce sigurnosnih agencija, ukoliko se otkrije nezakonito ili neetičko ponašanje.

Treća funkcija se direktno oslanja na prethodnu i odnosi se na zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda. Sigurnosne agencije u demokratskim državama, zbog svojih složenih operativnih zadataka da odgovore na savremene prijetnje, često rade na granici, odnosno nastoje uspostaviti balans između zaštite sigurnosti i prava građana. Parlamentarni nadzor osigurava da se mjere koje preduzimaju ove agencije sprovode u skladu sa zakonom i uz poštovanje osnovnih ljudskih prava. To znači da je takav nadzor, uz pretpostavke da on istinski postoji (postojanje kulture nadzora) i da je efikasan, „kamen temeljac demokracije za sprečavanje autokratske vladavine“ (IPU i DCAF, 2003: 25).

Pored ovih funkcija, parlamentarni nadzor doprinosi i efikasnosti rada sigurnosnih agencija. Kroz konstruktivne kritike i preporuke, parlament može pomoći sigurnosnim agencijama da unaprijede svoje operativne kapacitete i bolje odgovore na sigurnosne izazove. U kontekstu savremenih prijetnji, kao što su terorizam ili organizovani kriminal, efikasan parlamentarni nadzor može značajno unaprijediti sposobnost države da zaštiti svoje građane. Međutim, da bi takav bio, on zahtijeva posvećenost,

stručnost i resurse. Kada se govori o stručnosti, to može biti posebno problematično kod parlamentaraca koji mogu dolaziti iz različitih društvenih struktura i s različitim životopisima.

Ujedno, trajanje mandata može biti ozbiljan ograničavajući faktor da parlamentarci razviju neophodna znanja i vještine. Sve ovo se navodi kao jedan od izazova parlamentarnog nadzora nad sektorom sigurnosti (IPU i DCAF, 2003). Osim adekvatnih pravnih okvira, jedan od osnovnih preduslova za njegovu efikasnost i nesmetan rad jeste i postojanje institucionalnih okvira, u prvom redu adekvatan broj i educiranost profesionalnog osoblja kao nosioca „institucionalne memorije“.

2.1. Parlamentarni nadzor obavještajnih službi

Da bi se ukazalo na važnost parlamentarnog nadzora obavještajnih službi, kao vrlo specifičnih činioca sektora sigurnosti jedne zemlje, prvobitno je neophodno ukazati na nužnost šire kontrole ovih institucija od demokratskog društva. Autor Aidan Wills (2010), u svom radu „*Understanding Intelligence Oversight*“ navodi bar četiri razloga za to. Kao prvi razlog, izabrani lideri u demokratskim društvima odgovorni su za rad svih državnih agencija i tijela financiranih javnim sredstvima, uključujući i obavještajne službe. Kontrola nad obavještajnim službama je neophodna kako bi se osiguralo odgovorno korištenje javnog novca za zapošljavanje i aktivnosti ovih službi. Drugi, obavještajne službe posjeduju posebna ovlaštenja za prikupljanje informacija, a koja nisu dostupna drugim članovima društva. Ta ovlaštenja mogu dovesti do ozbiljnih povreda ljudskih prava. Prema tome, demokratska društva nadgledaju obavještajne službe kako bi osigurali zaštitu ljudskih prava svih koji dolaze u kontakt s njima. Treći razlog, funkcija pribavljanja informacija obavještajnih službi može narušiti rad političkih stranaka, medija i drugih ključnih institucija. Stoga je neophodno da država nadzire obavještajne službe kako bi zaštitila ove bitne dijelove demokratskog društva. Kao četvrti razlog, navedeni autor ukazuje da demokratska društva moraju nadzirati obavještajne službe, jer im zakon dopušta tajno djelovanje. Primjera radi, mogu tajno prisluškivati razgovore ili vršiti tajne pretrase domove pojedinaca, koji često nisu ni svjesni da su pod mjerama obavještajnih službi. Osim toga, tajne aktivnosti obavještajnih

službi, iako zakonite, teško je pratiti i kontrolirati od pojedinaca i šire javnosti. S druge strane, obzirom da obavještajne službe nisu podložne istoj razini javnog nadzora kao druge vladine agencije, postoji veliki potencijal za neefikasne ili nezakonite prakse. Zato je ključno da se nadziru tajne operacije kako bi se osiguralo da obavještajne službe rade učinkovito i u skladu sa zakonom.

Trostruka je uloga parlamenata u nadzoru obavještajnih službi:

- 1) pripremanje i implementacija zakona - parlamenti pripremaju i usvajaju zakone koji uređuju rad obavještajnih službi, odnosno identifikuju i ispravljaju nedostatke u postojećim zakonima (postlegislativni nadzor);
- 2) finansijski nadzor - parlamenti nadziru kako obavještajne službe koriste javni novac, odnosno odobravaju buduće budžete i pregledavaju prošlu potrošnju;
- 3) nadzor politika i aktivnosti - parlamenti nadziru upravljanje, politike i aktivnosti obavještajnih službi kako bi osigurali da djeluju učinkovito i u skladu sa zakonom (Ibid, 2010).

U praksi, parlamentarni nadzor se organizuje kroz uspostavljanje i rad odbora/komisija za sigurnost i odbranu ili, što je sve češća praksa širom svijeta, posebnih odbora/komisija za nadzor nad obavještajnim službama. Takav slučaj je i s BiH, odnosno Parlamentarnom skupštinom BiH u okviru koje djeluje Zajednička komisija za nadzor nad radom Obavještajno-sigurnosne agencije BiH. Također, parlamentarne prakse zemalja poznaju i uspostavljanje (dodatnih) vanjskih, ekspertskih tijela za nadzor obavještajnih službi. Kao primjer, može se navesti Vijeće za građanski nadzor sigurnosno-obavještajnih agencija u Republici Hrvatskoj. Članove ovog vijeća imenuje Hrvatski sabor, a nadležnost mu je da prati zakonitost rada sigurnosnih agencija u Republici Hrvatskoj – između ostalog, praćenje i nadziranje primjene mjera tajnog pribavljanja podataka (Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske br. 105/2006).

3. PARLAMENTARNI NADZOR NAD OBAVJEŠTAJNO-SIGURNOSNOM AGENCIJOM BiH

OSA BiH počela je s radom 1. juna 2004. godine, nakon donošenja i stupanja na snagu Zakona o OSA BiH. U suštini, u sastav OSA-e BiH ušle su entitetske obavještajne službe koje su tada djelovale – Obavještajno-sigurnosna služba Federacije BiH (poznatija kao FOSS)³ i Obaveštajno-bezbednosna služba Republike Srpske.⁴

Prema prečišćenom Zakonu o OSA BiH (2009), radi se o civilnoj obavještajnoj službi koja djeluje na teritoriju čitave BiH. Ujedno, odredbama navedenog zakona, zabranjuje se osnivanje i djelovanje bilo kakvih drugih civilnih obavještajnih struktura. OSA BiH nadležna je za „prikupljanje, analiziranje i distribuciju obavještajnih podataka u cilju zaštite sigurnosti, uključujući suverenitet, teritorijalni integritet i ustavni poredak Bosne i Hercegovine“ (Zakon o OSA BiH, 2009, član 1, stav 1).

Uvažavajući prethodno navedeno o parlamentarnom nadzoru obavještajnih službi, posebno u dijelu koji se odnosi na prve dvije uloge parlamenta, nadzorna funkcija Parlamentarne skupštine BiH sadržana je u Ustavu Bosne i Hercegovine (1995). Tako se, u njegovom članu IV.4, navodi da je ovo zakonodavno tijelo nadležno, između ostalog, za donošenje zakona i odobravanje budžeta za institucije BiH.

Kada se govori u kontekstu nadzora politika i aktivnosti, relevantno je ukazati na Zakon o parlamentarnom nadzoru iz 2018. godine. Ovaj zakon propisuje detaljne procedure i ovlasti koje Parlamentarna skupština BiH ima nad različitim institucijama, organima javne uprave i licima koji upravljaju sredstvima javnih finansija ili donacijama. Njegov cilj je osigurati transparentnost, zakonitost i odgovornost u radu institucija te spriječiti zloupotrebu javnih ovlasti i resursa. Parlamentarni nadzor, kako

3 Ova služba nastala je objedinjavanjem Agencije za istraživanje i dokumentaciju Republike Bosne i Hercegovine (AID) te Službe nacionalne sigurnosti Hrvatske republike Herceg-Bosne (SNS). Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj službi Federacije BiH donesen je i stupio je na snagu 2002. godine (Kačar, 2019). Međutim, uposlenici prethodnih službi nisu automatski prešli u novoosnovanu službu. Morali su ponovo aplicirati za svoje pozicije kroz proces koji je, između ostalog, uključivao i sigurnosnu provjeru potencijalnih uposlenika (Hadžović i Dizdarević, 2011).

4 Obaveštajno-bezbednosna služba Republike Srpske nastala je 1998. godine.

je definiran odredbama zakona, obuhvata niz aktivnosti kao što su saslušanja svjedoka, zahtjevi za izvještaje od relevantnih zvaničnika i institucija i sl.

Tijela, koja provode nadzor,⁵ imaju ovlasti pristupa svim relevantnim dokumentima i informacijama potrebnim za obavljanje njihovih funkcija te mogu angažirati stručnjake i revizore radi podrške u svojim istraživanjima. Važno je istaknuti da parlamentarni nadzor u BiH počiva na principima ustavnosti, zakonitosti, demokratičnosti i poštivanja ljudskih prava. Kroz različite metode, kao što su javne rasprave ili parlamentarne istrage, nadzorna tijela aktivno rade na poboljšanju upravljanja javnim finansijama i osiguravanju da institucije djeluju u skladu s zakonom i etičkim normama. Konačno, na temelju prikupljenih informacija i dokaza, ova tijela pripremaju detaljne izvještaje i preporuke koje podnose Parlamentarnoj skupštini BiH. Ovi izvještaji mogu uključivati i prijedloge za razrješenje odgovornih lica, ukoliko se utvrdi njihova odgovornost za nepravilnosti ili zloupotrebe u radu institucija.

Parlamentarno tijelo zaduženo za nadzor OSA BiH jeste Zajednička komisija za nadzor nad radom OSA BiH. Ova komisija se sastoji od 12 članova, po šest iz svakog doma (Predstavnički dom i Dom naroda). Na čelu komisije je predsjedavajući, koji se bira iz redova članova komisije te pripada stranci koja nije dio vladajuće koalicije u Parlamentarnoj skupštini BiH.

U sastavu komisije su zastupljeni članovi svih konstitutivnih naroda - predsjedavajući i njegova dva zamjenika ne dolaze iz istog konstitutivnog naroda. Komisija održava sjednice najmanje dva puta godišnje⁶, a koje su uglavnom zatvorene za javnost. Njene nadležnosti su:

- a) vršenje nadzor nad zakonitošću rada OSA BiH
- b) održavanje rasprave o imenovanju generalnog direktora, zamje-

5 Članom 6 navedenog zakona navodi se da se parlamentarni nadzor provodi posredstvom domova, stalnih radnih tijela te, u slučaju potrebe, i *ad hoc* radnih tijela koja imaju određene zadatke u provođenju nadzora. Također, poslanici i delegati provode parlamentarni nadzor postavljanjem poslaničkih odnosno delegatskih pitanja (Zakon o parlamentarnom nadzoru, 2018).

6 Tokom mandatnog perioda 2018 – 2022, komisija je održala samo dvije sjednice tokom 2020. godine. Više informacija na: <https://www.parlament.ba/committee/read/42?mandateId=10&-committeeMandate=296>.

- nika generalnog direktora i glavnog inspektora OSA BiH te davanje mišljenje o tim imenovanjima;
- c) razmatranje izvještaja predsjedavajućeg o pitanjima iz njegove nadležnosti, uključujući mjere preduzete u cilju rješavanja svih problema u OSA BiH utvrđenih prilikom provođenja inspekcij-ske kontrole ili istrage;
 - d) razmatranje i usvajanje izvještaja generalnog direktora o radu, aktivnostima i troškovima OSA BiH te posebno analiziranje načina trošenja budžetskih sredstava;
 - e) razmatranje i usvajanje izvještaja glavnog inspektora;
 - f) traženje od zaposlenih u OSA BiH da, putem predsjedavajućeg, osiguraju stručne savjete kada je potrebno u cilju vršenja funkcije nadzora;
 - g) davanje mišljenje o detaljnom prijedlogu budžeta OSA BiH;
 - h) provođenje istraga o radu OSA BiH (Zakon o OSA BiH, 2009).

Što se tiče zadnje stavke, ako komisija ima osnovane sumnje u nezakonito obavljanje dužnosti od OSA BiH, može pokrenuti istragu tokom koje može ispitivati zaposlene u ovoj instituciji i imati pristup relevantnoj dokumentaciji. Ako se utvrdi nezakonit rad, komisija može pozvati predsjedavajućeg ili generalnog direktora da poduzmu potrebne mjere i pokrenu istragu o odgovornosti. Predsjedavajući ili generalni direktor obavezni su izvijestiti komisiju o rezultatima istrage. Članovi komisije su obavezni čuvati tajnost informacija i podataka kojima su imali pristup u svojstvu članova komisije. Ova obaveza ostaje na snazi i nakon prestanka njihovog članstva u komisiji. Međutim, u slučaju zaštite javnog interesa, komisija može odlučiti osloboditi članove obaveze čuvanja tajnosti, uz saglasnost ovlaštenog lica za određivanje stepena tajnosti podataka i najmanje osam članova komisije (Zakon o OSA BiH, 2009). Ujedno, bitno je naglasiti da je komisija nadležna i za nadzor implementacije Zakona o zaštiti tajnih podataka.

4. ZAKLJUČAK

Parlamentarni nadzor nad sektorom sigurnosti u demokratskim društvima, posebno nad obavještajnim službama, od suštinskog je značaja za osiguranje transparentnosti, odgovornosti i zakonitosti u radu tih institucija. Kroz analizu rada sigurnosnih agencija, usvajanje budžeta, organizaciju saslušanja i provođenje istraga, parlamenti aktivno djeluju na očuvanju stabilnosti i povjerenja građana. U slučaju BiH, Zajednička komisija za nadzor nad radom OSA BiH ima ključnu poziciju u osiguranju da ova agencija djeluje u skladu s ustavnim principima i poštivanjem ljudskih prava.

Kroz kvalitativnu analizu sadržaja dokumenata iz otvorenih izvora, jasno je da parlamentarni nadzor obavještajnih službi ima tri ključne funkcije: pripremu i implementaciju zakona, finansijski nadzor i nadzor politika i aktivnosti. Ove funkcije omogućavaju parlamentima da osiguraju odgovorno korištenje javnih sredstava, zaštitu ljudskih prava i efikasnost u radu obavještajnih službi. U BiH, kroz prethodno navedenu komisiju, Parlamentarna skupština BiH osigurava da OSA BiH djeluje u skladu sa zakonom i ustavom, sprječavajući potencijalne zloupotrebe ovlaštenja.

Međutim, postojanje adekvatnih pravnih i institucionalnih okvira nije dovoljno samo po sebi. Nedostatak zajedničkog cilja i odgovornosti među akterima nadzora, u držanju izvršne vlasti odgovornom, predstavlja značajnu prepreku. Osim toga, nedovoljno korištenje postojećih kapaciteta od izabраниh predstavnika dodatno podriva efikasnost nadzora. Ovi izazovi zahtijevaju posvećenost i resurse kako bi se osigurao efektivan nadzor.

Uprkos ovim izazovima, parlamentarni nadzor ostaje nezamjenjiv mehanizam za osiguranje vladavine prava i zaštitu demokratskih vrijednosti. U kontekstu BiH, efikasan parlamentarni nadzor nad OSA BiH je temelj za jačanje povjerenja građana i izgradnju stabilne demokratske (nadzorne) kulture koja je neophodna za suočavanje sa savremenim sigurnosnim izazovima. Efikasan nadzor može značajno unaprijediti sposobnost države da zaštiti svoje građane, pod uslovom da se nadzor sprovodi posvećeno, stručno i uz korištenje svih dostupnih kapaciteta (inkluzivnost).

LITERATURA

1. Hadžović, D., i Dizdarević, E. (2011). *Nadzor nad obavještajnim sektorom na Zapadnom Balkanu: Studija slučaja Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Centar za sigurnosne studije. Dostupno na: https://css.ba/wp-content/uploads/2011/06/images_docs2_obavjestajna_bih_bos_final.pdf
2. Kačar, E. (2019). *Reforma obavještajnog sektora u postkonfliktnim državama: studija slučaja – Bosna i Hercegovina* (Magistarska teza). Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Dostupno na: <https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2020/01/Edin-Ka%C4%8Dar-master-v1.01.pdf>
3. Masleša, R. (2001). *Teorije i sistemi sigurnosti*. Sarajevo: Magistrat.
4. Međunarodna parlamentarna unija (IPU) i Centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga (DCAF). (2003). *Parlamentarni nadzor nad sektorom sigurnosti: Priručnik za parlamentarce*. Dostupno na: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/ipu_hb_bosnian.pdf
5. Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE). (1994). *Kodeks ponašanja u vojnopoličkim aspektima sigurnosti*. Budimpešta, Mađarska. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/6/110235.pdf>
6. Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE). (2007). *Vodič za demokratski rad policije*. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/f/23808.pdf>
7. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine. (2018). Zakon o parlamentarnom nadzoru, broj 25/18. Dostupno na: <http://sluzbenilist.ba/page/akt/Snv-92cpgztz5k76kjn45hw3U=>
8. Ured OSCE-a za demokratske institucije i ljudska prava. (2017). *Mišljenje o Nacrtu zakona o parlamentarnom nadzoru Bosne i Hercegovine*. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/5/322431.pdf>
9. Ustav Bosne i Hercegovine. (1995). Dostupno na: https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf
10. Wills, A. (2010). *Understanding intelligence oversight*. In Toolkit—Legislating for the Security Sector. Geneva: DCAF.
11. Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine. (2009). Prečišćeni tekst. Dostupno na: <https://www.osa-oba.gov.ba/ZakonOSA-Precisceni.pdf>

12. Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske. (2006). Službeni glasnik Republike Hrvatske, 105/06. Dostupno na: https://www.zakon.hr/z/744/Zakon-o-sigurnosno-obavje%C5%A1tajnom-sustavu-Republike-Hrvatske#google_vignette

Rad primljen: 9.12.2024.

Rad odobren: 17. 3. 2025.